

AMSTERDAM CENTER
FOR LANGUAGE AND
COMMUNICATION

Nyelvtudományi irányzatok és módszerek a 20. században

KGRE, 2011. november 11.

Strukturalizmus

Biró Tamás

Universiteit van Amsterdam (UvA)

t.s.biro@uva.nl, <http://home.medewerker.uva.nl/t.s.biro/>

Nyelvészet: miért?

Nyelvészet: miért?

1. Preskriptív / előíró nyelvészet
Deskriptív / leíró nyelvészet
2. Alkalmazott nyelvészet: a nyelv mint eszköz
Elméleti nyelvészet: a nyelv mint cél
3. X nyelv vagy nyelvcsalád nyelvészete
Általános nyelvészet: “a” nyelv tudománya

Nyelvészet: miért?

1. Alkalmazott nyelvészet: a nyelv eszköz más célhoz

- filozófia: nyelvfilozófia
- retorika, irodalom, esztétika
- exegézis: irodalmi és vallási szövegek értelmezése
- történelem
- szociológia
- szemiotika (jeltudomány)
- biológia, pszichológia, agytudomány
- nyelvtechnológia
- nyelvoktatás

- ## 2. Elméleti nyelvészet: a nyelv kutatása önálló cél
- Értsük meg a nyelvi rendszert,
- amely gondolatokat fejez ki,
 - amely időben változik,
 - amely társadalmi konszenzus által elfogadott jelekből áll,
 - amely tükrözi a társadalmat,
 - amelyet az agy hoz létre,
 - amely információt kódol,
 - amely tanulható.

A nyelvészet története dióhéjban

	A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	Kié a nyelv?
Középkor		
18-19. század		
A 20. század első fele		
A 20. század közepe óta		

A nyelvészet története dióhéjban

		A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	Kié a nyelv?
Középkor	<i>“Filológiai nyelvészet”</i>	A (rég, szent) szövegeket.	A szövegé. A szerzőé.
18-19. század			
A 20. század első fele			
A 20. század közepe óta			

A nyelvészet története dióhéjban

		A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	Kié a nyelv?
Középkor	<i>“Filológiai nyelvészet”</i>	A (rég, szent) szövegeket.	A szövegé. A szerzőé.
18-19. század	<i>Történeti nyelvészet</i>	A nemzeti történelmet.	Egy nemzeté.
A 20. század első fele			
A 20. század közepe óta			

A nyelvészet története dióhéjban

		A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	Kié a nyelv?
Középkor	<i>“Filológiai nyelvészet”</i>	A (régi, szent) szövegeket.	A szövegé. A szerzőé.
18-19. század	<i>Történeti nyelvészet</i>	A nemzeti történelmet.	Egy nemzeté.
A 20. század első fele	<i>Strukturalista nyelvészet</i>	A társadalmi jelrendszert.	Egy közösségé.
A 20. század közepe óta			

A nyelvészet története dióhéjban

		A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	Kié a nyelv?
Középkor	<i>“Filológiai nyelvészet”</i>	A (régi, szent) szövegeket.	A szövegé. A szerzőé.
18-19. század	<i>Történeti nyelvészet</i>	A nemzeti történelmet.	Egy nemzeté.
A 20. század első fele	<i>Strukturalista nyelvészet</i>	A társadalmi jelrendszert.	Egy közösségé.
A 20. század közepe óta	<i>Generatív és kognitív nyelvészet</i>	Az emberi agyat.	A <i>homo sapiens</i> fajé. Egy agyé.

A nyelvészet története dióhéjban

		A nyelvészet célja megérteni, megismerni:	A nyelv, mint
Középkor	<i>“Filológiai nyelvészet”</i>	A (régi, szent) szövegeket.	Irodalmi jelenség.
18-19. század	<i>Történeti nyelvészet</i>	A nemzeti történelmet.	Történelmi jelenség.
A 20. század első fele	<i>Strukturalista nyelvészet</i>	A társadalmi jelrendszert.	Társadalmi jelenség.
A 20. század közepe óta	<i>Generatív és kognitív nyelvészet</i>	Az emberi agyat.	Biológiai jelenség.

A nyelvészet története dióhéjban

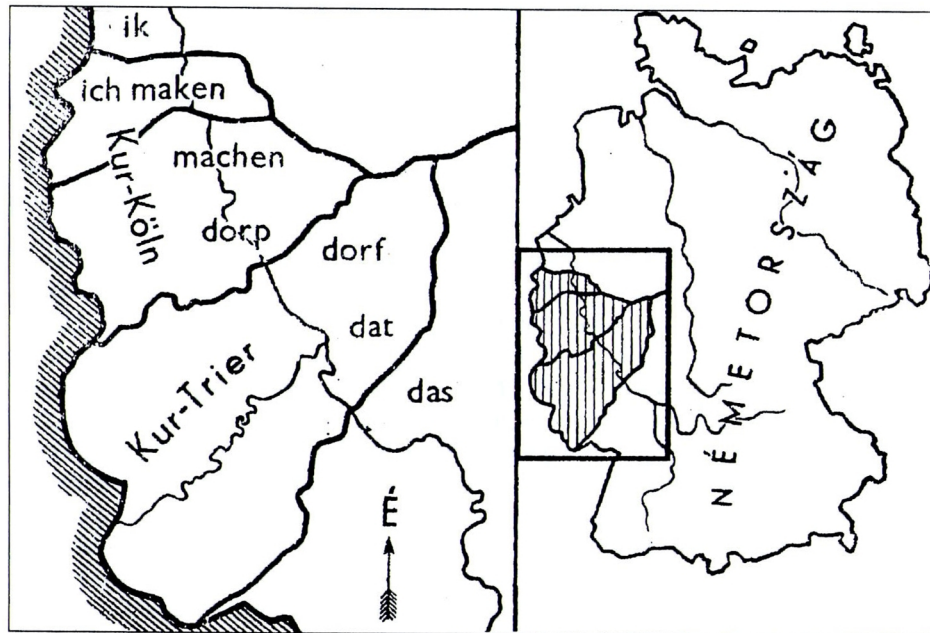
- Néhány kiegészítés a “dióhéjhoz”:
 - Ókori nyelvészet (Arisztotelész, Panini...)
 - Nyelvfilozófia (és szemantika), nyelvmisztika, stb.
 - “Filológiai” és történeti nyelvészet a mai napig.
 - A különböző felfogások nem zárják ki egymást:
 - a nyelv mint időben változó társadalmi jelenség;
 - a nyelv mint egy társadalomban élő “agyak” emergens jelensége.

Hasonló folyamatok más humán tudományokban is, kis időbeli késéssel.

Saussure és a strukturalizmus

Saussure és a strukturalizmus

- Előzmények:
 - Hagyományos leíró nyelvészet
 - 19. századi összehasonlító-történeti nyelvészet:

Fodor István:
Mire jó a nyelvtudomány?
Balassi Kiadó, Bp. 2001
p. 64

Saussure és a strukturalizmus

- Előzmények:
 - Hagyományos leíró nyelvészet
 - 19. századi összehasonlító-történeti nyelvészet:
 - Grimm-testvérek (Jacob Grimm).
 - Családfaelmélet (Schleicher), hullámelmélet (Schmidt).
 - Újgrammatikusok: 19. sz. vége (főleg Lipcsében), a hangváltozások kivételnélkülisége.
 - Természettudományos “háttér” / minták:
 - Biológia: a nemzet élőlény; Darwin, evolúció, törzsfa.
 - Fizika: kivétel nélküli természettörvények.
 - A szociológia kezdetei a 19. század végén.

Saussure

- Ferdinand de Saussure:

1857-1913, Genfi Egyetem.

1916 (posztumusz): *Bevezetés az Általános Nyelvészetbe*

- A nyelv = jelek rendszere

- **Jel** = jelölt + jelölő → szemiotika

- A jel önkéntes és társadalmi megegyezésen alapul.

- A jelölő lineáris.

- **Rendszer**

- Oppozíciók a jelöltek közt, ill. a jelölők közt.

- A rendszer elemei egymástól függenek.

Saussure

- Ferdinand de Saussure:

1857-1913, Genfi Egyetem.

1916 (posztumusz): *Bevezetés az Általános Nyelvészetbe*

- Langage (nyelvezet) = langue (nyelv) + parole (beszéd)
(V.ö. Chomsky: kompetencia vs. performancia)
- Szinkrón nyelvészet vs. diakrón nyelvészet
 - 19. század: “csak a nyelvtörténet lehet tudomány”.
 - Saussure óta: hangsúly a szinkrón nyelvészeten.
- Belső nyelvészet vs. külső nyelvészet

Strukturalizmus

- Prágai nyelvészeti kör: orosz emigránsok két vh. között
 - Roman Jakobson, Nikolai Trubetzkoy, stb.
- Koppenhágai nyelvészeti kör
 - Louis Hjelmslev (a Saussure-i szemiotika folytatója)
- Amerikai strukturalizmus
 - Leonard Bloomfield
 - Edward Sapir (és mások): antropológus és nyelvész, amerikai indián terepmunka “automatizálásának” szándéka.
 - Roman Jakobson 1939 után
 - Zellig Harris (Noam Chomsky mestere)

A nyelv mint társadalmi jelenség

Szociolingvisztika:

Főleg az 1960-as évektől kezdve: William Labov, Uriel Weinreich...

- 19. század: dialektológia (földrajzi nyelvváltozatok).
- 20. század: más dimenziók szerinti nyelvváltozatok is (szociolektusok, etnolektusok, “religiolektusok”).
- Kódkeverés, kódváltás. Pidzsin és kreol nyelvek.
- A nyelv időbeli változásának társadalmi tényezői.
- Nyelvtervezés, nyelvpolitika.
- Társadalmi jelenségek nyelvi tükröződései (udvariasság, társadalmi nem/*gender*, tekintélyviszonyok, szolidaritás...).

A nyelv mint társadalmi jelenség

A történeti nyelvészetben is eltolódik a hangsúly:

- 19. sz.: a nemzetek és a nyelvek családfája.
- 20. sz.: a nyelv változásának szociolingvisztikai tényezői.
- 20. sz.: szomszédos (nem feltétlenül rokon) nyelvek kölcsönhatása, areális nyelvészet.

(Nyelvtipológia, univerzálék + véletlen hasonlóság:
nem minden hasonlóság bizonyítja a rokonságot vagy a kölcsönzést.)

Strukturalizmus más területeken

- Vlagyimir Propp: *A mese morfológiája*, 1928.

Rendszerbe szerveződő kulturális jelek,
és azok “nyelvészeti” elemzése:

- Strukturális antropológia: Claude Lévi-Strauss
 - Rokonsági viszonyok, főzés, stb. mint rendszer.
- 1960-as, 1970-es évek: strukturalizmus az irodalom-elméletben (pl. Roland Barthes), bibliakritikában, stb.
- Posztstrukturalizmus és dekonstrukció:
Jacques Derrida és Michel Foucault.

A strukturalista nyelvészet

néhány alapfogalma

Fonológia, morfológia

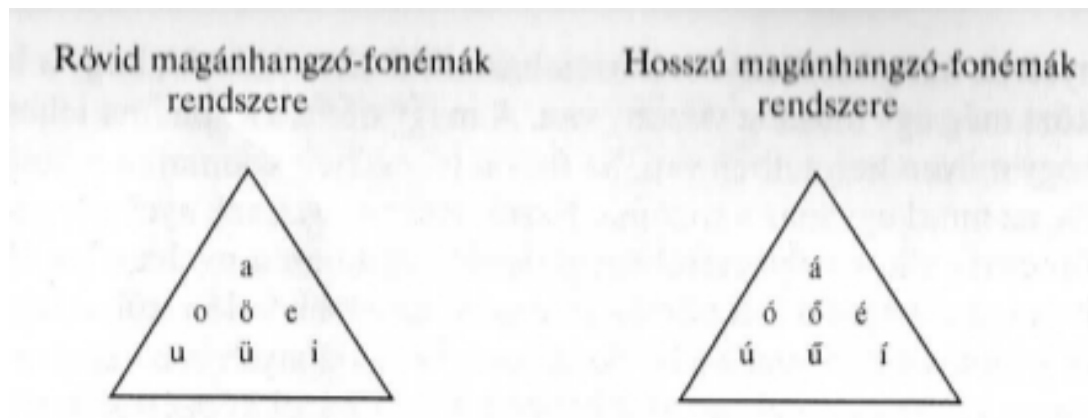
- Fonetika (beszédhangtan): (1) a beszédképzés fiziológiája, (2) a hanghullámok akusztikája, (3) az észlelés fiziológiája.
vs. fonológia (nyelvi hangtan, hangrendszertan).
- Hang vs. betű.
- Fonéma: absztrakt nyelvi egységek jelentésmegkülönböztető szereppel.
Allofón: a fonémának (a hangtani környezettől függő) változatai.
Minimál pár: bizonyítandó a jelentésmegkülönböztető szerepet, azonos hangtani környezetben.
- Morféma: a legkisebb nyelvi jel (jelölő + jelentés).
Allomorf: a morféma jelölőjének környezettől függő változatai.

Fonológia, morfológia

- Hangok (fonémák/allofónok/szegmentumok) különbsége: (bináris) megkülönböztető jegyek (Roman Jakobson) és természetes osztályok:
 - Zöngés vs. zöngétlen
 - Réshang vs. zárhang
 - Ajakkerekítéses vs. ajakkerekítés nélküli
- Egy nyelv fonémarendszere:
 - a megkülönböztető jegyek rendszere szerint,
 - a hangok viselkedése szerint az adott nyelvben.
 - De mennyire fedí a “fonetikai valóságot”?
 - Strukturalizmus: absztrakt rendszer, mint modell.

Fonológia, morfológia

Fodor István: *Mire jó a nyelvtudomány?* P. 48.

Kenesei István (szerk.):
A nyelv és a nyelvek.
 Akadémiai Kiadó,
 Bp. 1995. P. 86.

4. 1. táblázat. A magyar magánhangzók képzésük szerint

NYELV- ÁLLÁSOK	HANGSZÍNSZTÁLYOK			
	elülső			hátsó
	ajak- kerekítéses	kerekítés nélküli	kerekítés nélküli	ajak- kerekítéses
felső		ü / i		u
középső		ö / é (ë)		o
alsó		e	á / a	

Fonológia, morfológia

Fodor István:
Mire jó a nyelvtudomány?
 P. 48.

	Elülső				Hátsó	
	Réses		Kerek			
(Nyelvállás)	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú
Felső (zárt)	i	í	ü	ű	u	ú
Középső		é	ő	ő	o	ó
Alsó (nyílt)	e				a	á

Kenesei István (szerk.):
A nyelv és a nyelvek.
 Akadémiai Kiadó,
 Bp., 1995. P. 86.

4. 2. táblázat. A magyar magánhangzók megkülönböztető jegyek szerint

	i	ü	é	ő	e	u	o	á	a
hátsó	-	-	-	-	-	+	+	+	+
felső	+	+	-	-	-	+	-	-	-
alsó	-	-	-	-	+	-	-	+	+
kerekített	-	+	-	+	-	+	+	-	+

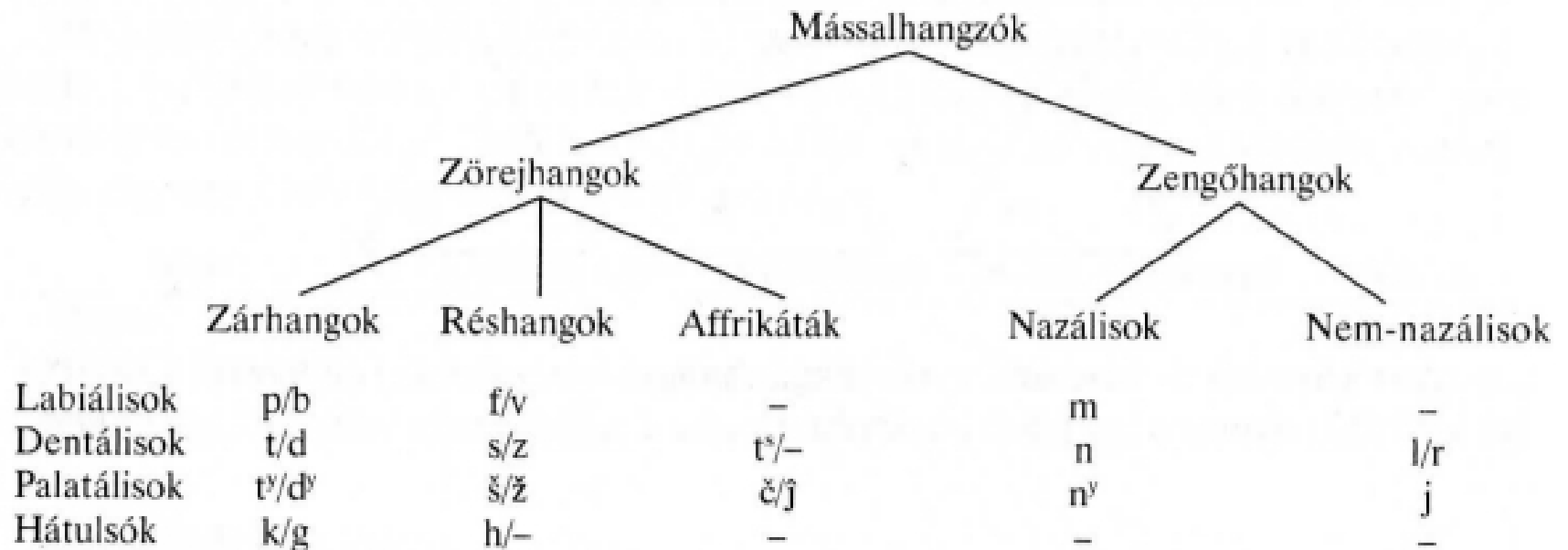
Fonológia, morfológia

Fodor István:

Mire jó a nyelvtudomány?

P. 48.

A mássalhangzó-fonémák rendszere

Fonológia, morfológia

Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1995. Pp. 88.

4. 3. táblázat. A magyar mássalhangzók egy része megkülönböztető jegyek szerint

	p	b	m	f	v	t	d	n	sz	z	c	dz	s	zs	cs	dzs	ty	gy	ny	j	k	g
zár	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
rés	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	~	-	-	+	~	-
ajak	+	+	+	+	+	-	-	-	~	-	-	-	~	-	-	-	~	-	-	-	~	-
fog	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	~	-	-	-	~	-	-	-	~	-
fogmeder	-	-	-	-	-	-	-	-	~	-	-	-	+	+	+	+	~	-	-	-	~	-
kemény szájpadlás	-	-	-	-	-	-	-	-	~	-	-	-	~	-	-	-	+	+	+	+	~	-
lágyszájpadlás	-	-	-	-	-	-	-	-	~	-	-	-	~	-	-	-	~	-	-	-	+	+
orrhangzós	-	-	+	-	-	-	-	+	~	-	-	-	~	-	-	-	~	-	+	-	-	-
zöngés	-	+	+	-	+	-	+	+	~	+	-	+	~	+	-	+	~	+	+	+	~	+
csoportok	1			2		3			4		5		8		9		10			11	12	

Szintaxis

- Mi a szófaj?
- Hogyan elemzünk mondatot? Hogy ábrázoljuk?
 - A szintaxis és a szemantika szétválasztása.
 - Leonard Bloomfield: immediate constituent analysis

Het kind die het koekje heeft gegeten gaat vandaag naar school.

Köszönöm a figyelmet!